

УДК 81.111+81'37

**СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНІ ТА ФУНКЦІОНАЛЬНО-
ПРАГМАТИЧНІ ПАРАМЕТРИ КАЛАМБУРУ В СУЧАСНІЙ
АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ**

Дослідження питань реалізації комічного постає однією з актуальних проблем різних галузей філологічних наук – лінгвістики, текстолінгвістики, лінгвостилістики. У цьому контексті значної ваги і актуальності набуває дослідження та аналіз мовних засобів комічного в англomовному дискурсі.

Мовні засоби реалізації комічного у структурі художніх творів привертала увагу багатьох дослідників, зокрема таких, як Я.З. Леськів, В.В. Овсянніков, О.Ю. Титаренко, А.О. Щербина та ін. Незважаючи на значну кількість праць, що стосуються лінгвальних засобів творення комічного та його реалізації в мові автора, на сучасному етапі можна констатувати існування порівняно невеликої кількості досліджень, присвячених каламбуру [1; 2; 3]. Детального аналізу потребують структурно-семантичні особливості каламбурів у сучасній англійській мові.

Мета статті полягає в аналізі структурно-семантичних та функціонально-прагматичних характеристик каламбуру як засобу реалізації комічного в сучасному англomовному романі.

Матеріалом для аналізу слугували каламбури, виділені шляхом суцільної вибірки з роману британського письменника Спайка Міллігана «It ends with magic» [5], що ще не був об'єктом лінгвістичного аналізу.

Каламбур – стилістичний зворот мови, заснований на комічному використанні різних значень слів, що однакові чи подібні за звучанням, а також на різних значеннях однієї і тієї ж лексичної чи фразеологічної одиниці. Каламбур представлений у вигляді ядра і базового контексту. До складу ядра

входять принаймні два елементи, об'єднані однаковою чи подібною (графічною формою), але різні за змістом. Структура каламбуру пов'язана із семантикою компонентів, що утворюють його ядро [4, с. 150]. На основі аналізу структурно-семантичних компонентів означеного прийому можемо виокремити каламбури, побудовані на основі омонімії, полісемії та на основі руйнування і переосмислення словосполучень та фразеологізмів.

Розглянемо перший каламбури, створені на основі омонімів та особливості їхнього використання з метою створення комічного ефекту. Основна стилістична функція омонімів у структурі каламбурів полягає у досягненні жартівливого, іронічного ефекту на основі словесної гри пародійного спрямування. Омоніми вводяться в контекст із спеціальною метою створення дотепності, гострослів'я. Розрізняють омоніми абсолютні (або повні) і неповні. Повні омоніми належать до однієї частини мови. Звуковий склад абсолютних омонімів збігається в усіх граматичних формах: *We get the news every other day by the electric telegraph, today we read about the terrible potato famine in Ireland. Gold has been discovered in Witwatersrand, in Africa. War was threatening with Russia and **Turkey** and Queen Victoria had moved to Balmoral for Christmas. Leo says the Russians will have **Turkey for Christmas*** [5, с. 59]. Сатиричний ефект досягнуто за допомогою протиставлення омонімів *Turkey* «Туреччина» та *turkey* «індичка», комічність підсилюється контекстом, у якому реалізується значення слова *Turkey*. Зважаючи на порівняно невелику питому вагу означених одиниць у структурі мови утворення каламбурів на основі повних омонімів не продуктивне.

Серед неповних омонімів розрізняють такі групи: омоформи, омографи та омофони. Омоформами називають морфологічні омоніми, що виділяються на підставі звукового збігу і однакового написання форм слів, що належать до різних лексико-граматичних класів або ж різних форм одного й того ж слова: *Empire – shattering news! Queen Victoria was **seriously** ill! But then, she was a **serious** person* [5, с. 125]. У наведеному випадку прислівник *seriously* зі

значенням «сильно», зіставлено з прикметником *serious* “важливий”, “впливовий”.

Прикладом використання омофонів для створення імпліцитного гумористичного значення є такий уривок: *Someone was shouting that they could see whales off the starboard side. ‘Wales?’ said Leo. ‘It can’t be’* [5, с. 63]. У наведеному прикладі лексема *whales* «кити» має однакове звучання із лексемою *Wales* «Уельс», що створює комічний ефект. Використання омофонів для творення комічного ефекту доцільне насамперед для наведення чужого мовлення в діалогах. Тобто, каламбур постає не лише засобом вираження комічного, але і прийомом творення образу персонажа, що доповнює уявлення читача про героя, його характер, погляди на життя.

Зазначимо, що продуктивність використання омографів у творенні каламбурів у художньому тексті низька, оскільки мовні прийоми в прозі вживаються переважно в діалогах або при передачі думок персонажа, що вимагає озвучення, відсутність подібності при цьому зумовлює нейтралізацію гумористичного забарвлення.

Значно продуктивнішим механізмом створення каламбурів у художньому тексті виявляється багатозначність мовних одиниць: *‘Ah, she said, ‘you must be Mrs. Sparrow.’ ‘Yes, I must be,’ said Florence* [5, с. 122]. В означеному прикладі комічний ефект реалізується за допомогою опозиції семантичного значення граматичної конструкції із модальним дієсловом *must*, що у першому випадку виражає припущення, а в другому – обов’язок, необхідність.

Аналізуючи використання полісемії при створенні каламбурів в англійській мові, зазначимо, що вона реалізується не лише на рівні повнозначних лексичних одиниць, але і службових слів, що розширює межі використання зазначеного прийому при створенні комічної тональності епізоду.

Механізм використання багатозначності слова при створенні каламбуру легко простежити на такому прикладі: *Oh, I forget the milk,’ said the dark lady hurrying off. She returned with a little white fluted milk jug. ‘There you are,’ she said. ‘Anything else,’ she said, ‘you call me.’ What they should call her, she never*

said [5, с. 33]. Засобом творення гумору в наведеному прикладі є невідповідність значення, що вкладає в дієслово *to call* мовець (і читач) із значенням, що розуміє герой головний роману. Одним із продуктивних механізмів творення каламбурів у романі також є використання опозиції значення питальних слів, наприклад: *'At ease, Sparrow', he said as the Bombardier saluted. 'Look, how would you like to go to India?' 'By boat, sir,' he said* [5, с. 21].

Характерною особливістю побудови каламбуру на основі багатозначності в англійській мові є продуктивне використання не лише полісемії повнозначних частин мови, але і граматичних структур та службових частин мови, які можуть мати власне семантичне значення: *Leo spent the two pounds buying them all a nice glass of beer, but one glass didn't go very far* [5, с. 66]. У наведеному прикладі неозначений артикль *a* набуває семантичного значення «один» внаслідок використання контексту, що створює гумористичну модальність епізоду.

Будь-який фразеологічний каламбур будується на основі трансформацій, що полягає в руйнуванні форми чи змісту вихідної фразеологічної одиниці: *At Waterloo a policeman was controlling the traffic and his temper* [5, с. 24]. У наведеному прикладі відбувається одночасна реалізація двох значень, унаслідок чого спостерігаємо збіг прямого значення словосполучення *to control the traffic* – регулювати рух, та значення фразеологізму *to control one's temper* – стримувати емоції.

Ще одним прикладом творення комічного ефекту у творі виявляється буквальне тлумачення значення окремих компонентів фразеологізмів, у результаті чого виникає комічний ефект: *'Well that's very nice, yes.' They shook hands, then they shook each other's* [5, с. 7]. У першому випадку фразеологізм *shook hands* читач сприймає як потискати руки, потім, внаслідок уточнення читач розуміє, що лексичні одиниці, що входять до складу фразеологізму, були вжиті в прямому значенні. *As the mess waiter delivered the slices the speeches were made, ex-Trumpet Sergeant Major Kettleband stood up and straightened himself into an upright military figure, but really ended up like the figure nine, he rapped on the*

table with the handle of his knife and, so doing, dipped it into the custard dish [5, с. 12]. Словосполучення *military figure* має значення «струнко», «військовому», комічний ефект створюється внаслідок порівняння з буквальним значенням «у формі цифри дев'ять». У цілому, питома вага каламбурів, побудованих на трансформації фразеологізмів, досить значна.

Каламбур як будь-який інший стилістичний прийом містить ту чи іншу інформацію та має своє призначення як структурна частина композиційного задуму автора. До складу каламбуру входять принаймні дві мовні одиниці, що мають, у свою чергу, складну семантичну структуру, елементи якої певною мірою впливають на формування змісту усього прийому. Крім того, не можна ігнорувати те, що каламбур входить до складу тексту, зміст якого може внести значні корективи до його функціонально-прагматичного навантаження. Опис прагматичної структури каламбуру базується на основі теорій семантичної структури слова і різних мовних явищ [4, с. 154]. У семантичній структурі каламбуру виділяються два основних компоненти: власне мовностилістичний та екстралінгвальний. Мовностилістичний компонент реалізується на трьох рівнях: а) експресивно-стилістичному; б) асоціативно-образному; в) функціональному.

Каламбури містять ту чи іншу експресивно-стилістичну інформацію. Цей вид інформації відображає авторське емоційно-оцінне ставлення до предмета, наприклад: *She and her family were all strict Catholics, that is, **practicing** Catholics. Why did they have **to practise** so much? Didn't they ever become **proficient**? Nevertheless, romance was in the air and everybody was waiting for it to land* [5, с. 7]. У наведеному каламбурі чітко проглядається негативне ставлення автора до вияву екстремальної релігійності деяких членів британського суспільства. Ця інформація і складає основу експресивно-стилістичного компонента прийому.

Форма каламбуру сполучає принаймні два смислових плани. Це забезпечується можливістю використання одиниць мови в прямому і переносному значенні, що призводить до «сполученого бачення картин» і є

основною образною інформацією: *With that Leo led the grumbling dog-catcher to the door. 'Sorry about that, my wife is a **bit of a joker**,' he said. 'Well, I don't want to meet the **other bits**,' said the dog-catcher* [5, с. 102]. Коротка і об'ємна форма каламбуру базується на образному використанні мовних засобів. Саме асоціативно-образний компонент надає змісту прийому переконливий і яскравий характер. Завдяки цьому створюється прагматичний вплив на читача, реалізується сила насмішки.

В основі створення будь-якого каламбуру лежить предметно-логічна інформація, а саме та, що стала основою утворення каламбуру: *The thunder seemed endless with great streaks of fork lightning, like electric fingers striking the sea. 'It'll all be over in a few minutes,' said Eggit. 'Yes, all over us,' said Leo* [5, с. 63]. Невідповідність реальної ситуації із її інтерпретацією героєм роману Лео власне лежить в основі створення комічного змісту уривку.

Екстралінгвальний компонент реалізується, у свою чергу, на двох рівнях: а) предметно-логічному; б) національно-культурному. Наявність національно-культурного компоненту в семантичній структурі одного з елементів ядра каламбуру, що вносить фонову інформацію, отримало широке розповсюдження в англійській мові: ... *three hundred musicians of the massed bands played 'God Save the Queen' – what God was saving her for no one ever found out, mostly, Queen Victoria was saving herself for Prince Albert, but alas he died, so now no one knew what she was saving herself for* [5, с. 117].

Відомо, що при створенні твору письменник повинен враховувати загальні та соціальні характеристики майбутнього реципієнта. Можемо стверджувати, що і при створенні каламбуру в нього відразу ж закладається інформація зумовлена багатьма історичними і соціальними факторами. Якщо екстралінгвальною основою побудови каламбуру стають факти чи події, що з часом втрачають свою актуальність, то з часом прагматичний потенціал каламбуру може нівелюватися.

Використання каламбуру, як і будь-якого стилістичного прийому, має конкретну мету. Відомості про призначення цього прийому і складають основу

його функціональної інформації. Функціональні характеристики каламбуру неодноразово описувались дослідниками, але не існує їхньої єдиної класифікації. Це можна пояснити тим, що вичерпних класифікацій стилістичних функцій у лінгвістичній літературі поки що немає.

Однак, спостереження над особливостями інформативної природи каламбуру свідчать про її багатофункціональність, тобто в ній можуть бути поєднані відомості про різноманітні функції одного і того ж прийому. До найтипівіших видів функціональної інформації відносять естетичний компонент, що входить до змісту будь-якого каламбуру. Окрім цього, функція каламбуру – привернути увагу читача до описуваних подій і примусити його не тільки посміятися над ними, але і змінити їх хід. У творах для дітей обов'язковим компонентом є освітній, каламбур для дитини – своєрідна розумова гімнастика, що розвиває її розумові здібності, культуру мови, виховує чуття мови.

Таким чином, до прагматичної структури каламбуру входять як власне мовно стилістичні, так і екстралінгвальні компоненти, що зумовлюють прагматичну реалізацію задуму автора, зокрема, досягнення гумористичного, іронічного чи сатиричного ефекту каламбуру. Діалектичну природу каламбуру необхідно враховувати у процесі лінгвостилістичного аналізу художнього тексту та при перекладі текстів, що містять каламбури. Перспективи дослідження полягають у подальшому дослідженні національно-мовної специфіки каламбурів в англійській мові.

ЛІТЕРАТУРА

1. Леськів А.З. Мовна гра як стилістичний засіб створення комічного ефекту в неконвенційній прозі / А.З. Леськів // Тези міжнародної науково-практичної конференції “Соціокультурні аспекти навчання іноземних мов”. – Тернопіль : Тернопільський державний педагогічний університет ім. В. Гнатюка, 2004. – С. 43–44.

2. Патlach Г. Каламбур як різновид мовної гри в англійській, французькій, російській та українській лінгвістиці / Галина Патlach // Наукові записки. – Випуск 81 (3). – Серія : Філологічні науки (мовознавство). – Кіровоград : РВВ Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка, 2009. – С. 388–385.

3. Якименко Н.В. Каламбур как лингвистический приём в английском языке и пути его воссоздания в переводе : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04, 10.02.01, 10.02.02 / Н.В. Якименко ; КГПИИЯ. – К., 1984. – 26 с.

4. Johnson R. The Semantic Structure of the Joke and Riddle. Theoretical Positions / R. Johnson // Semiotica. – The Hague, 1975. – Vol. 14, No. 2. – P. 142–174.

5. Milligan S. It ends with magic / Spike Milligan. – London : Penguin Books, 1990. – 243 p.

АНОТАЦІЇ

У статті проаналізовано структурно-семантичні та функціонально-прагматичні характеристики каламбуру в англійській мові. Розглянуто різні структурно-семантичні типи каламбуру та засоби його побудови. Проаналізовано функціонально-прагматичні параметри цього мовностилістичного засобу в сучасному англійському романі.

Ключові слова: каламбур, омонім, полісемія, фразеологізм.

Structural-semantic and functional-pragmatic parameters of puns have been analyzed in the article. Various structural and semantic types of English puns and means of their creation have been studied in the article. Functional and pragmatic parameters of the mentioned language stylistic device in contemporary English novel have been revealed.

Key words: pun, homonym, polysemy, phraseological unit.